

УКРАЇНЦІ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

У статті досліджено становище українців в Другій Речі Посполитій. Охарактеризовано державну політику Польщі щодо українців, що носила незаконний характер й скеровувалася на максимальне обмеження й поступову ліквідацію національного громадського, культурного-просвітнього й господарсько-кооперативного життя у Західній Україні в міжвоєнний період.

Ключові слова: українці, Друга Річ Посполита, міжвоєнний період, асиміляція, переслідування.

Укравінці в Другій Речі Посполитій зазнавали значних утисків, тотального контролю й переслідувань з боку центральних державних структур, поліції й місцевих воєводських і повітових органів влади, які усі свої дії скеровували на поступове зменшення впливу українського чинника у західноукраїнському середовищі, в перспективі – його повного усунення з громадського життя. Становище українців в Другій Речі Посполитій було досить складним, оскільки Польська держава проводила дискримінаційну політику щодо них.

Посилюючи антиукраїнську політику, влада тим самим викликала дестабілізацію ситуації у Західній Україні, впливала на загострення українсько-польських відносин. Упродовж першої половини 20-х рр. і другої половини 30-х рр. ХХ ст. вони досягли особливої напруги. Українці зазнавали національного гніту, влада ігнорувала взяті на себе зобов'язання щодо надання територіальної автономії Галичині, зволікала з відкриттям українського університету у Львові, обмежувала використання української мови в урядових установах, утворювала утравкістичні (двомовні) школи. Українська інтелігенція зазнавала дискримінації при прийомі на роботу, вона не допускалися в навчальні заклади, органи державного управління, зв'язку, на залізницю тощо. Втілюючи у життя колонізаційну політику, влада піддавала українців соціально-економічному гніту, насаджуючи в Західній Україні осадників, усуваючи українське селянство від купівлі землі.

Українці упродовж міжвоєнного періоду в Другій Речі Посполитій піддавалися постійним утискам, що спрямовувалися на полонізацію, асиміляцію й окатоличення. Дискримінаційні дії влади викликали відповідну реакцію українців. Жорстокий національний, соціальний і релігійний гніт зумовив активізацію протестного культурно-просвітнього руху в Західній Україні.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що одним з ключових питань історії міжвоєнного періоду є становище українців у Другій Речі Посполитій. Важливим у цьому контексті є дослідження механізму польської політики у відношенні до українців. Сучасний стан української історичної науки свідчить про те, що, незважаючи на певні серйозні здобутки, поза межами наукових досліджень міжвоєнного періоду, залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, це питання політико-правового статусу українців в Західній Україні. Науковий доробок вітчизняних істориків обмежується публікаціями С. Кульчицького [54], І. Васюти [11], А. Слюсаренка, В. Гусєва, В. Дрожжина [63], Я. Грицака [20] та інших дослідників, які подають статистико-демографічну та соціальну характеристику західноукраїнських земель, аналіз соціально-економічного, суспільно-політичного й культурного становища, політику польської влади щодо українців в цілому тощо. Однак окреслена нами проблема не знайшла висвітлення, тому аналіз історіографії досліджуваної проблеми дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні в науковій літературі відсутні праці, у яких повною мірою було б розкрито політико-правове становище українців в Західній Україні в міжвоєнний період, з'ясовано механізм польської репресивної політики у відношенні до українства.

Мета дослідження базується на тому, щоб дослідити політико-правове становище українців в окреслений проміжок часу, проаналізувати механізм переслідування польською владою українства й оцінити його можливості, всупереч колонізаційній політиці влади.

Завдання дослідження полягають у розкритті складного становища українства, виявленні механізмів та особливостей польської репресивної політики й оцінці дій українського національного руху у відповідь на дії польської влади.

Українські визвольні змагання 1917–1920 рр. не досягли своєї кінцевої мети – утвердити національну державність. Після їх поразки відновлена у 1918 році Польська держава успадкувала від Австро-Угорщини Східну Галичину, а від царської Росії – Західну Волинь і Західне Полісся (в історичній літературі ці території отримали назву Західна Україна) [45, с. 7].

Українська національна територія, якій польські урядові й неурядові чинники надали назву “східних окраїн” (“Kresy wshodnie”), складалася з двох частин, а саме: із “східних земель” Волинського, Поліського воєводств, та зі Східної Галичини, до складу якої входили Станіславівське, Тернопільське й Львівське воєводства без декількох західних повітів [22, с. 245–255]. Д. Бовуа, професор історії слов’ян Сорбонського університету, писав, що “креси” “...можуть бути винятково польськими, і таке їх визначення завжди буде сіллю в оці східних сусідів Польщі, що їх треба поважати. Гідність цих народів уже не може погодитися з трактуванням їх як периферії Польщі. Навіть, коли це було історично обґрунтованим, коли Україна, Литва, Білорусь входили до складу Речі Посполитої, то й тоді це було несправедливим, оскільки гармонійної багатокультурності там не існувало ніколи” [9, с. 126].

Ці землі стали для Польщі новими джерелами сировини, дешевої робочої сили та ринками збуту. Водночас вони спричинили появу й загострення зовнішніх і внутрішніх проблем, що суттєво дестабілізувало ситуацію у Польській державі [42, с. 305]. За підрахунками М. Кордуби, до складу Польщі потрапило 135,192 тис. км² усіх українських земель з 9 ½ млн населення, із яких 6 млн становили українці. На основі того, що всі поляки були римо-католиками, а греко-католики – українцями, вважалося, що тут проживало 65 % українців і 21 % поляків [49, с. 29]. За даними І. Витановича, українські землі склали 132,2 тис. км² і 9,188 млн, тобто 62,3 % українців опинилося в складі Польщі [14, с. 316]. Польський дослідник Р. Тожецькі визначав обсяг українських земель у складі Польщі у розмірі 132,2 тис. км² із населенням 4,5 – 5,5 млн осіб [101, с. 32, 34].

Між українцями, які проживали в різних регіонах Польської держави, існували досить помітні відмінності у рівні національної свідомості, політичної й культурної активності. Східна Галичина й Західна Волинь опинилися у складі однієї держави – Речі Посполитої, колишній австро-російський державний кордон перетворився з територіального у політико-адміністративний. Доктрина “сокальського кордону” відіграла помітну роль в укладі політичних стосунків у Галичині й на Волині упродовж усього міжвоєнного періоду [84, с. 259]. Існування “сокальського кордону” було результатом багатьох причин: релігійних, культурних, економічних й особливо політичних. Недопущення українського національного руху зі Східної Галичини на Західну Волинь й забезпечення впливів тих угодовських українських угруповань, що підтримувалися польською адміністрацією, – це основне завдання, що ставила влада, відмежовуючи північно-східні українські землі від східногалицьких воєводств [84, с. 262].

Влада вживала заходів для роз’єднання та ізоляції українців різних земель [73, с. 461], проводячи політику відокремлення Східної Галичини від решти західноукраїнських земель, забороняючи поширення там преси й часописів зі Львова, перешкоджаючи діяльності “Просвіти”, “Рідної школи”, “Сільського господаря”, “Сокола” та інших національних інституцій, підпорядковувала місцеві українські кооперативи польським [96, с. 100]. Ю. Сливка писав, що якщо на Волині й Поліссі влада намагається не допустити український рух, то у Східній Галичині справа йде про зменшення його здобутків [81, с. 90]. У “Загальній директиві урядової політики на східних кресах” від 1923 р. вказувалося, що не можна

тракувати Галичину й Волинь як єдину територію, а необхідно поглибити різницю, щоб не допустити до поширення українських ідей [100, с. 8–9].

Внутрішня політика Польщі спрямовувалася на асиміляцію “кресів” – земель із переважно непольським етнографічним складом. Поглинення мало бути поетапним: спочатку державним, а вже потім – етнічним [20, с. 282]. Польська політика ґрунтувалася на інтеграції українських земель у складі Польщі. Правлячі владні кола намагалися зміцнити “польськість” східних кресів, усуваючи характерні українські ознаки, ставлячи таким чином світову громадськість перед доконаним фактом анексії краю. Уся система політичних й економічних заходів щодо українського населення підпорядковувалася найважливішій меті – колонізації. Державна колонізація означала підпорядкування непольського населення установам, обов’язкам і правилам, які існували в усій Польщі, а також витіснення на периферію суспільного життя або й цілковиту ліквідацію організацій, створених українцями на попередньому історичному етапі. Етнічна колонізація була розрахована на тривалий період і передбачала передусім вплив на молодь [20, с. 282].

Розвиток міжнародних відносин, зокрема, із радянською Росією в основному залежав від становища східних окраїн Польщі. Преса категорично наполягала на необхідності вироблення такої програми, виходячи з державних інтересів і прав польського народу, католицької релігії. Вона констатувала, що на цей час варто визнати, що “жодної державної програми щодо “кресів” не існувало, за винятком твердження, що східні землі складають невід’ємну частину держави, якими вона управляє на основі невтраченого права і – східні землі є необхідними для збереження за Польщею великодержавного становища” [75, с. 2].

31 січня 1924 р. у суспільно-політичному клубі, що об’єднував прогресивну польську інтелігенцію, виступали колишній комісар східних земель, сенатори, генерали й міністри, одноголосно висловивши думку, що сучасна політика Польщі на східних землях провадиться “вбивчими” методами, є прямим шляхом до катастрофи, “...централізація і відсутність будь-якого плану розвитку цих земель, чиновники без належної кваліфікації, які ототожнюються з польським національним шовінізмом, все це викликає незадоволення у місцевого населення” [61, с. 2]. “Варшавський голос” писав, що, незважаючи на неодноразові запити, уряд продовжував нехтувати інтересами українського населення на Волині [61, с. 3].

Політичні кола Польщі відмовляли українському населенню у праві на вільний розвиток, проголошуючи необхідність утворення національної держави шляхом примусового ополячення поневоленого народу. Польща була багатонаціональною державою, що створювало для її правлячих кіл проблеми в політиці щодо національних меншин. З одного боку, ці кола прагнули інтегрувати та зміцнити унітарність Польщі як національної держави, з другого – були змушені постійно обмежувати відцентрові та сепаратистські прагнення тих національностей, які компактно заселяли цілі регіони [29, с. 458–459].

Польська держава не мала наміру колонізувати національні меншини, в яких не бачила загрози своєму існуванню у реальних кордонах. Проте українці на території “східних кресів” цілком обґрунтовано не вважали себе національною меншиною й не збиралися миритися із втратою національної державності. Усвідомлюючи небезпеку українського чинника для державних інтересів Другої Речі Посполитої, польська політична еліта готова була вдатися до найбільш недемократичних методів із метою їхньої колонізації [20, с. 319].

Першим кроком польської влади на території Східної Галичини була ліквідація тих інституцій, що забезпечували їй статус окремої адміністративної одиниці. Галицький сейм розпустили, а поняття “Східна Галичина” офіційно замінили терміном “Східна Малопольща” [20, с. 190]. З березня 1920 р. заборонялося вживати назву “Галичина”, “українець”, “український”. Замість “Західна Україна” і “Східна Галичина” вживався термін “Малопольська Вихідня” [42, с. 272–273]. Його на той час активно використовувала польська преса, не виключаючи й єврейської “Хвилі” і урядових установ. Недоречність вживання вказаної термінології обґрунтував К. Ніч, польський учений, професор Краківського університету, член Краківської академії наук, у статті “O nazwy dzisiejszych czesci Polski” [57, с. 2].

У квітні 1924 р. уряд створив комісію у складі С. Грабського, Є. Старчевського, С. Тугутта, Г. Лененгерца, що розробила проект “кресових законів”, які було ухвалено 31 липня 1924 р. Вони мали увійти у життя з 1 жовтня поточного року, фактично закріпивши назви “руський”, “русинський” [46, с. 20–21]. На думку польського сенатора В. Децикевича, питання вживання термінів “руський”, “український” чітко регулювався міністерським обіжником, у якому мова йшла про те, що якщо певна частина українського населення бажала називати себе руською, інша – українською, то адміністративна влада повинна застосовувати їх індивідуально, залежно від побажання громади, бо, як вважав В. Децикевич, уряд не втручався у внутрішні суперечки, як руської, так і української частин населення [58, с. 2]. Насправді ж влада свідомо використовувала цю термінологію з метою поділу й розбрату серед українців. Наприклад, зборівський староста вважав, що українців взагалі не існує, а є лише русини й поляки [18, арк. 16].

Польський дослідник М. Феліньскі зазначав, що назва “українець”, “український” безумовно визнається у громадському використанні без жодних застережень, однак в офіційних урядових документах є відсутньою, тому що охоплює виключно український табір, а не широкі маси населення, які визнають себе русинами [85, с. 7]. Однак згадуваний автор монографії заперечував попередню свою думку, наголошуючи на тому, що “...відкидаючи перепони політичного характеру, мусимо ствердити, що українці і Русини, це один і той самий народ, який має повне право рішати про свою назву, до якого і належить ліквідація існуючого з цієї причини внутрішнього спору” [85, с. 12].

Через складне становище у вживанні самоназви депутати сеймового Українського клубу 14 червня 1923 р. звернулися до міністра віросповідань і освіти у справі заборони кураторією Львівського шкільного округу використовувати в українських середніх школах і публічних документах терміна “український”. У зверненні наголошувалося на тому, що президія кураторії Львівського шкільного округу у листі, датованому 25 березня 1923 р., адресованому дирекції державних і приватних середніх україномовних шкіл заборонила вживати термін “український” на шкільних печатках, у свідоцтвах та інших документах і діловодстві у цілому, наказуючи використовувати замість нього термін “руський” [56, с. 3]. Наприклад, 23 жовтня 1923 р. кураторія Львівського шкільного округу повідомляла приватні школи з українською мовою викладання про використання на печатках і у назві закладів замість терміна “український” вживати “руський”, відповідно назва навчального закладу звучала так: “Приватна гімназія з руською викладовою мовою в ...” [55, арк. 6].

19 вересня 1936 р. староства Тернопільського воєводства видали розпорядження, згідно з якими українські товариства мали використовувати в листуванні з державними органами влади, в оголошеннях, афішах, печатках назв місцевостей польською мовою в урядовому вживанні [89, арк. 32]. Деякі староства навіть визначали термін виконання розпорядження. Фактично зміни назв місцевостей вносив міністр внутрішніх справ, про що повідомляв “Monitor Polski” й головне статистичне управління, однак таких змін внесено не було [89, арк. 31; 30, арк. 31].

Незважаючи на це, 18, 24 і 25 вересня 1936 р. Т. Маліцький, тернопільський староста, видав розпорядження, згідно з яким усі 400 українських установ повіту повинні були використовувати назви місцевостей польською мовою [18, арк. 14]. Зборівське староство рекомендувало гурткові “Рідної школи” ім. І. Мазепи у Помор'ях вживати замість “Зборів” – “Зборув” [18, арк. 11].

Згідно з розпорядженням тернопільського старости за невиконання цього розпорядження було покарано о. Ю. Юрика у Кип'ячці штрафом на суму 50 зл., тому що голова читальні не використовував у назві місцевості польську мову [18, арк. 14 зв]. Зборівське староство заборонило читальні у Цецівці постановку вистави, оскільки у зверненні до староства подано назву місцевості українською мовою [18, арк. 16]. Через те 22 листопада 1936 р. українська делегація у складі представників від “Просвіти” – І. Брика і С. Магальяса, від УПР – делегатів В. Целевича і В. Болюха була прийнята тернопільським

воєводою, який розпорядився заборонити староствам змушувати українські товариства використовувати назви місцевостей польською мовою [89, арк. 32].

Шкільна влада спільно з римо-католицьким духовенством, керуючись інтересами втілення політики окатоличення українського населення, провадила навчання основ релігії греко-католицьких дітей без згоди батьків. 9 березня 1922 р. шістнадцять греко-католиків, жителів Жукова, склали протокол щодо зарахування без їхнього відома дітей на навчання основам релігії у польській школі, хоча батьки вимагали, щоб такі заняття проводив місцевий греко-католицький священник [76, арк.1]. Струсівська парохія Теревовлянського деканату повідомляла Львівську архідієцезію про те, що у Струсові римо-католицький священник Ф. Дідушко без відома батьків навчав основ релігії дітей греко-католиків за сприяння шкільної влади [71, с. 2]. Управителька чотирикласної школи ім. святої Кінги усім греко-католицьким ученицям у свідоцтві про закінчення школи у 1920–1921 рр. записала, що вони “religii rzymsko-katolickiej, obrzadku greckiego”, через те місцевий катехит відмовився підписати свідоцтва [88, s. 347].

Проти незаконних дій влади виступала греко-католицька церква. Однак й саме духовенство зазнавало певних переслідувань із боку польської влади, священникам заборонялося вживати українську мову в листуванні з державною владою, що вдавалася до фізичних знущань і цькувань духовенства. Так, Львівський магістрат вимагав від духовенства собору св. Юра інформації щодо померлих і нешлюбних народжень, починаючи від 1 квітня 1921 р., незважаючи на те, що урядом такі дії місцевих органів влади заборонялися. 10 січня 1922 р. чиновники магістрату, використовуючи фізичну силу, забрали метрики із собору св. Юра [80, с. 63]. У зв'язку з цим на засіданні повітової шкільної ради у Коломії представник єпископа Г. Хомишина зачитав заяву, у якій закликав греко-католицьке духовенство вийти зі складу шкільних повітових рад, оскільки влада порушує закон, “кривдить церкву й школу” [80, с. 63]. 13 лютого 1922 р. чиновники магістрату зривали українські вивіски у Львові на вулиці Руській (ними було знищено вивіску газети “Вперед”), мотивуючи свої дії тим, що вони є “неестетичними” [32, с. 99].

Повітові старости зобов'язували греко-католицьких священників записувати метрики польською мовою [80, с. 63], посилаючись на застаріле розпорядження австрійської влади від 20 квітня 1854 р. так званий “Прігельпатент”, що забороняв використовувати у веденні метрик іншу мову як державну [94, с. 1]. Ситуація виглядала доволі парадоксально, оскільки державною мовою Австрії була німецька.

9 серпня 1930 р. Львівське воєводство повідомляло староства, що на підставі розпорядження суду від 24 травня 1930 р. священники, які робили записи у метриках рідною мовою, не порушували закону про державну мову, тому будь-які претензії до них вважалися безпідставними [21, с. 2]. “Закон про мову” від 31 липня 1924 р. зазначав, що державну, тобто польську мову у діловодстві зобов'язана використовувати виключно адміністративна влада, до якої греко-католицьке духовенство не належало [94, с. 2]. Тим не менше священника М. Данилюка з Миколаєва було засуджено на вісім місяців тюремного ув'язнення з відбуванням умовного покарання на п'ять років за те, що в метричній книзі змінив родове прізвище “Пальковські” на “Пальковський”, о. Я. Мурович з Нестанич за аналогічний вчинок отримав півтора року в'язниці без відстрочення терміну покарання [33, с. 13]. 8 квітня 1939 р. окружний суд у Чорткові розглядав судову справу о. І. Вальницького, пароха з Озерян і декана у Сокалі, за українізування прізвищ 34 українських дітей при хрещенні. Суд визнав священника винним і засудив його за кожен випадок на шість місяців тюремного ув'язнення, пізніше замінивши ув'язнення на шість місяців [33, с. 5].

Влада змушувала українське православне й греко-католицьке населення Західної України святкувати римо-католицькі свята, хоча офіційного урядового розпорядження ще не існувало, оскільки це питання лише виносилися на розгляд сейму у Варшаві, однак поліція у примусовому порядку змушувала українських промисловців, ремісників і купців, кооперативи й інституції закривати свої підприємства, інакше – керівників зазначених структур подавали до суду. Так, 22 березня 1923 р. “Народну торгівлю” у Тернополі було

звільнено від судового покарання, оскільки вона не порушила закону, працюючи 8 грудня 1922 р., на яке припадало римо-католицьке свято. Як свідчать дані, рішення судів не перешкоджали тому, що поліція і надалі примушувала зачиняти українські підприємства й кооперативи у святкові дні [7, с. 7].

Згідно з дорученням шкільної кураторії Самбірський інспекторат проводив під час літніх канікул двотижневі курси для 80 учителів державних шкіл з метою ознайомлення з новими шкільними законами, із них значний відсоток склали українці, виклади відбувалися й на релігійні свята – св. Петра й Павла [18, арк. 15]. Водночас військова влада також нехтувала українськими релігійними святами. Зокрема, 4 вересня 1923 р., коли українська громада Лютовиськ святкувала Успіння Пресвятої Богородиці, перебуваючи у храмах, військовий комісаріат із Самбора спільно з Ліським староством розпорядився провести додатковий перегляд новобранців [72, с. 3]. Згідно із законом про військову службу щорічний набір рекрутів провадився між 1 травня – 30 червня, додатковий – у міру потреби [6, с. 198], тому проведення перегляду новобранців у Лютовиськах було викликано неповагою військової влади до національних релігійних свят українців.

Однією з форм колонізації українців була ревіндикаційна реформа. Суть її полягала у тому, щоб штучно перетворити у поляків ті групи українського населення, що не мали чітко визначеної національної приналежності. Власті вирішили відтворити на свій лад “національну” свідомість лемків, гуцулів, поліщуків [2, с. 252]. Етнічна строкатість населення використовувалася польською владою для проведення наступальної політики національно-культурної асиміляції українців [63, с. 278].

Цією метою зумовлювалась спроба диверсії проти єдності українських окраїн під назвою акції “загородової шляхти”, організацію якої вони проводили під гаслом “привернення” до польської нації українців, передусім селян, які нібито відійшли від свого народу в результаті наступу греко-католицької церкви, недостачі костелів тощо. З цією метою у 1935 р. було створено у Перемишлі “Союз загородової шляхти”, який очолив польський військовий капелан А. Мйодонський. У своїх публічних виступах він твердив, що автохтонами у західних областях є тільки поляки, а українізованих поляків варто повернути до нації [96, с. 101–102].

У звіті полковника А. Мйодонського, поданому на сторінках “Газети Бескидської”, вказувалося на тому, що кількість представників “загородової” шляхти у Галичині й Волині складала 2,3 млн осіб, які організують “баталіони оборони народовой” [53, с. 2–3]. Згідно зі звітом комітету “Товариства Розвою Зем Виходніх” повідомлялося, що на 1 березня 1939 р. у Польщі, включаючи Західну Волинь і Східну Галичину, “загорова” шляхта нараховувала 450 гуртків, 28 повітових і 4 окружні організації, 41 тис. членів [95, с. 5].

Зрозуміло, що кількість членів “загородової” шляхти була завищеною. Однак польська влада проводила серед українців акцію “відділення” від хлопства, тим самим зміцнюючи польський елемент [31, арк. 1–2]. Активну позицію зайняла акція “Сторонництва людowego” у південній частині Ярославського повіту, зважаючи на аполітичність й нужденність місцевого українського селянства, висуваючи фальшиві гасла “за вашу й нашу хлопську вольність” [36, арк. 3].

Розвиток українського національного життя у Західній Україні суперечив польській колонізаційній доктрині, тому органи влади припиняли функціонування українських товариств, переслідували інтелігенцію, селян і молодь, усували з державної служби службовців-українців [77, с. 151]. 1 квітня 1919 р. з державної служби було звільнено 5000 осіб на залізниці, з них у Львові – 1500, 700 – з пошти, з них у Львові – 170, 300 – з фінансових структур, з них у Львові – 120, 250 – із судів, із них у Львові – 180, 40 – із місцевих органів влади [51, с. 107]. Н. Григорійв писав про те, що у 1919 р. поляки усунули з посад 3000 українців-чиновників, не забезпечивши їх пенсією. На 1934 р. у Галичині на 4 ½ млн українців на державній службі перебували лише 1200 українців-чиновників [19, арк. 78–79]. Особу звинувачували навіть і у тому, що вона є “zawodowy Ukrainiec” (“професійним українцем” – примітка автора) [83, с. 2; 54, с. 60].

У розпорядженні прем'єр-міністра від 31 січня 1922 р. до місцевих органів зазначалося на тому, що староства з метою політичних репресій звільняють із посад, не виплачують зарплату, арештовують громадян за те, що вони визнають себе українцями або громадянами Східної Галичини. Прем'єр-міністр звертав на такі факти увагу, зазначаючи, що це суперечить законові, і такі дії місцевих органів влади є недопустимими [16, с. 112].

Намагаючись поліпшити становище, 7 жовтня 1926 р. “Просвіта” зверталася до НТШ, РСУК, “Сільського господаря”, Союзу українок щодо призначення національних кадрів в усі ділянки суспільного життя [28, арк. 1]. Однак кардинально змінити ситуацію не вдалося. За даними І. Озаркевича, на 1939 р. лише у Великому Бориславі, до якого входили Борислав, Тустановичі, Котівська Баня налічувалося 42 тис. мешканців, із яких третину становили українці, євреї – 14 тис., решту – поляки. Із 48 посад радних у магістраті українці посідали 3, лише 15 осіб мало вищу освіту [65, с. 66].

Польська політика щодо українців у цілому носила репресивний характер, здійснювалася у різних формах. Особливо характерною рисою цієї політики щодо селянства стала реалізація програми з колонізації. З метою посилення колонізації у східних прикордонних районах у 1920 р. уряд розпочав переселення до Східної Галичини й Західної Волині польських переселенців [84, с. 256–257].

Найбільш плановим, основним і успішним способом винищення українців була польська колонізація Східної Галичини [74, с. 3]. Вона провадилася на основі ухваленого земельного закону від 10 липня 1919 р. щодо викупу землі. Окремі його постанови базувалися на забороні добровільної парцеляції, яку мав право провадити лише уряд, викуплені землі влада передавала фільваркам, польським військовим і інвалідам, колоністам, у крайньому випадку місцевим селянам, якщо вони “...не стоять на перешкоді державних інтересів” [52, с. 87]. До речі, польський сейм ухвалив земельну реформу лише завдяки перевазі голосування в один голос [82, арк. 95].

Згідно з аграрною реформою польські дідичі мали право володіти не більше як 290 моргами (один морг дорівнював 0,56 га – примітка автора) у Східній Галичині, а на Познанщині – до 1750 моргів [82, арк. 95]. Землевласники, використовуючи злидні українських селян, віддавали землю в оренду на кабальних умовах. Наприклад, за 40 моргів пасовища, зданих в оренду на півроку, вимагали від селян 460 днів відробітків, 46 моргів землі зорати, з 23 моргів зібрати й звести урожай, викопати 6 моргів цукрових буряків, доставити до залізниці 138 берківців (один берківець дорівнював 10 пудам – примітка автора), окрім зазначеного, ще змолотити ціпами 92 копи (одна копа – стіжок із 60 снопів – примітка автора) жита [47, с. 9].

Зоя Баран писала про те, що одним із завдань економічної політики Польщі стало встановлення кількісного співвіднесення польського населення до непольського на східних теренах держави. З одного боку, уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення власне на польській території, а, з другого – посилити економічний та політичний вплив на західноукраїнських землях. Саме колонізація мала служити одним з методів цієї політики. Польські осадники повинні були створити підставу польського панування у Східній Галичині, посилити оборону східного кордону Польської Республіки, стати соціальною та політичною опорою влади на західноукраїнських землях [5, с. 147].

Урядова парцеляція до кінця 1923 р. охопила 162620 га, на яких було засновано 17398 парцел. До речі, на корінних польських землях було розпарцельовано лише 1716 га й утворено 335 парцел, позаяк на “кресах” вона не проводилася, її організували приватні установи. Польські джерела подають, що до 30 вересня 1923 р. у Галичині, на Волині, Поліссі й Білорусії було розпарцельовано 156882 га з них у Галичині – 77458 га, за рахунок чого було утворено 14780 парцел, 111834 га передано військовим осадникам [22, с. 244–245]. Ю. Павликовський доводив, що до 1 січня 1923 р. у Галичині приватні установи розпарцельовали 200 тис. га землі, а до кінця 1923 р. на потреби осадництва виділено 366738,2 га землі [22, с. 245].

За іншими даними, на 1 січня 1923 р. колишніми польськими військовими було колонізовано всього 445 тис. га, з них у Галичині – 200 тис. га, на Поліссі – 133 тис. га, на Волині – 112 тис. га, 547 польських родин отримали землю безкоштовно, 11 тис. – на вигідних умовах [19, с. 79]. І. Витанович писав, що від 1 січня 1923 р. у Галичині розпарцельовано 200 тис. га між впливовими польськими колоністами, на Волині під військову колонізацію передавалося 112 тис. га [15, с. 320]. До 1938 р. на українських землях Польщі здебільшого між польськими колоністами було розпарцельовано близько 800 тис. га землі. За двадцять років польського панування на західноукраїнські землі прибуло до 300 тис. осіб польської національності до сільської місцевості і 100 тис. до міст [15, с. 320].

В українській радянській історіографії вказувалося, що до 1939 р. до сіл Східної Галичини й Волині переїхало близько 200 тис. поляків, ще 100 тис. оселилося у містах. Польські дослідники стверджують, що загальна кількість колоністів становила менше, ніж 100 тис. осіб. Відомий український енциклопедист В. Кубійович подавав більш конкретну цифру – 72250 осіб окремо для Східної Галичини, ще 1540 тих, які вирішили працювати на землі, просилися у місто [84, с. 258].

Згідно зі статистичними даними, 79,8 % господарств дрібної земельної власності не були рентабельними, господарств від 2 га було 42,6 %, внаслідок чого 60 тис. родин або 5 осіб на родину – 3 млн осіб, зайнятих у сільському господарстві, не мали можливості для повноцінного господарського існування [74, с. 3]. Наприклад, з усіх українських земель під Польщею у 1921 р. у власності великих землевласників перебувало 5189100 га, з них за національним складом поляками були 2783 особи, 237 – українців, 154 – євреї, 40 – німців, тобто більше як 85 % були поляки [19, с. 80].

Усунення українського селянства Східної Галичини від купівлі землі й колонізація Східної Галичини практично підтримувалися не лише польськими землевласниками, але й усіма панівними верствами, зокрема, заявою польських політиків під час сеймових дебатів від 25 жовтня 1919 р. і від 15 лютого 1920 р., постановами з'їзду польських національних організацій Східної Галичини від 15 – 16 лютого 1920, меморіалом польського товариства “Ziemia nasza”, під проводом консервативного політика князя В. Сапеги [74, с. 5–6]. Згідно з таємним розпорядженням, щодо законного й незаконного усунення доступу малоземельного українського селянства до участі у земельній реформі допускалося не більше 5 % селян, оскільки українське парцеляційне товариство у Львові “Земля”, не отримавши ліцензії на парцеляцію, збанкрутувало [15, с. 320].

Для проведення земельної реформи було утворено окрему державну структуру – “Головний Земський уряд”, до компетенції якого входила територія Східної Галичини, крайові комісії для обороту землею у Львові [74, с. 8]. З утвореного земельного фонду мали право купувати землю лише громадяни Польської держави, а саме: інваліди польської армії, сільськогосподарські робітники, позбавлені праці через розпарцелювання землі, інші робітники і малоземельні власники [74, с. 7].

4 грудня 1920 р. уряд ЗУНР в еміграції в особі Є. Петрушевича у Женеві скерував ноту протесту до делегатів Паризької мирної конференції, що ґрунтувалася на юридичному невизнанні дійсними контрактів купівлі-продажу землі, поверненні її у вільний обіг, забороні колонізаційної парцеляції землі польськими колоністами [74, с. 12–17]. Влада вважала, що землевласники повинні сприяти неподільності новостворюваних господарств, що мали залишатися у руках поляків, зміцненню й піднесенню польського стану, встановленні високих цін на землю у західних повітах із тим, щоб польські селяни переселялися на схід, придбавши там 2 морги землі за ціною 1 морга на заході, окрім того, колоністів на 5–10 років звільняли від будь-яких податків [23, с. 431].

У 1937 р. польський уряд розпочав втілення в життя плану тотальної асиміляції українського населення, згідно з яким передбачалося поселити 6 млн поляків-колоністів уздовж кордону. Деякі східногалицькі воєводства пропонували урядові й військовим продавати невеликі земельні ділянки українцям. Комендант ІХ корпусної округи писав про те, що взагалі не визнає українців польськими громадянами, оскільки досвід останніх сімнадцяти років свідчив про те,

що вони не сприймають колонізацію, а "...атракційність (привабливість – І. З.) доктрини польської державності втрачає щораз то більше свою силу" [86, с. 192].

Упродовж 1919–1929 рр. у Західній Україні виникло понад 77 тис. господарств польських осадників, які захопили понад 600 тис. га найбільш родючої землі. Внаслідок проведення урядової аграрної реформи згідно із законом від 18 грудня 1925 р. серед тих, хто отримав землю, поляки склали 75 %, українці – 25 % [84, с. 257]. Результатом проведення парцеляції стало різке підвищення цін на землю – вартість землі складала суму в розмірі 5 – 6 тис. зл. за 1 га. Особливо дорогою земля стала у Галичині, де поширеним було поміщицьке землеволодіння й водночас – селянське безземелля й малоземелля. Так, згідно з офіційними даними, вартість одного га складала у 1927 р. – 51, у 1928 р. – 70,1, у 1929 р. – 118,7, у 1930 р. – 221,9 центнерів жита [84, с. 257].

Загалом польська колонізація східних кресів не дала очікуваних результатів ні з політичного, ні з економічного погляду. Невдачі осадницької політики були спричинені як труднощами постійного фінансування, так і загостренням міжнаціональних протиріч на цих землях. У цілому кількість польських господарств не була настільки значною, щоб змінити національний склад населення регіону, зате достатньою для того, щоб внаслідок перерозподілу земель викликати обурення серед українського селянства, посилити вороже ставлення до Польської держави, що вилились у міжнаціональні антагонізми [50, с. 154].

Оцінюючи аграрну політику Польської держави міжвоєнного періоду, варто відзначити, що вона була спрямована на реформування аграрного устрою і призвела в цілому до глибоких зрушень на селі, що сприяли піднесенню загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, розвитку товарно-грошових відносин. Проте позитивні зміни мало торкнулися східних воєводств Польської держави. Урядова політика на цих теренах, що проявилася у проведенні осадницької колонізації, не вирішила проблеми аграрного перенаселення на власне польських територіях, не створила міцної опори польській владі у Західній Україні і спричинила тут загострення національних відносин [5, с. 153].

Значних втрат українцям було завдано пацифікацією, яку проводив уряд Ю. Пілсудського під керівництвом міністра внутрішніх справ Ф. Славой-Складовського. Рішення про її проведення прийняв 24 серпня 1930 р. прем'єр Ю. Пілсудський [25, с. 559]. У проведенні пацифікації влада основний удар скеровувала на читальні "Просвіти", кооперативні крамниці, спортивні та господарські споруди, церкви. Деякі дослідники вказують, що випадки, пов'язані з каральними експедиціями, виходили за межі будь-яких юридичних норм, перевищували навіть страхіття часів Першої світової війни [84, с. 248].

Пацифікацію провадили 6-й, 9-й, 14-й і 22-й полки уланів та 6-й полк стрільців, які спільно з поліцією внаслідок масштабних операцій у цілому краї арештовували селян, били їх, знущалися, вбивали, руйнували українські школи, читальні "Просвіти", кооперативні крамниці, грабували майно [19, с. 83]. Інші джерела подають, що для проведення каральної експедиції уряд використовував 17 рот спеціальних відділів поліції у кількості понад тисячу осіб, повітові й волосні підрозділи поліції, 10 кавалерійських ескадронів [25, с. 559]. Є. Роман вказував, що відділ поліції у кількості 2000 осіб вирушив на умиротворення українського населення у повітах Збараж, Бережани, Тернопіль, Підгайці, Яворів, Сокаль, Рудка, Самбір, одночасно виїхали ескадрони польської кавалерії 6-го корпусу [84, с. 248]. За даними М. Козоріса, на українські села влада спрямувала 14-й полк уланів зі Львова, 8-й із Теробовлі, 6-й полк кінних "стшельців" окрім цього вирушило 1000 поліцаїв зі Львова в околиці Бібрки, Рогатина, Козови, 2000 – на Бібречину, Бережанщину й Тернопільщину [47, с. 17].

У кожному місті чи селі, де була запланована каральна експедиція, перебував польський поліцейний відділ у кількості 80 – 150 озброєних осіб, що оточував населений пункт, щоб жоден його мешканець не втік. Місцевим органам влади оголошувався наказ упродовж двох-трьох годин скласти контрибуцію з 200 і більше центнерів вівса чи іншого зерна, кілька штук свиней, худоби, десятки возів соломи й сіна, для кожного військового чи поліцає – курку або гуску. У деяких місцевостях, окрім указанного, вимагали ще й декілька бочок пива або ж інших алкогольних напоїв [84, с. 248].

21 вересня 1930 р. у селах Тернопільського повіту війська за підтримки декількох сотень постерункових (поліцейських – примітка автора) провадили масові обшуки в українських установах і в помешканнях селян та інтелігенції, арештувавши майже усіх тернопільських гімназистів. Серед інтелігенції Тернополя було піддано репресіям С. Барана, В. Бачинського, В. Болюха та інших осіб [4, с. 2]. 24 вересня 1930 р. поліція проводила обшук у читальні “Просвіти” і кооперативі у Петрикові Тернопільського повіту, у результаті якого було знищено приміщення читальні й кооперативу, побито її власника, колишнього австрійського жандарма М. Мінерінгу, якого поліція примушувала танцювати й співати аморальних антиукраїнських пісень. Після огляду лікаря на протизаконні дії поліції постраждалий подав скаргу до суду [69, с. 2]. Три тижні перебував в ув’язненні О. Білинський, просвітний організатор філії “Просвіти” у Чорткові, якого поліція арештувала, не пред’явивши йому жодних звинувачень [91, с. 4]. Голову читальні у Чижикові Львівського повіту І. Федину катували, зв’язавши ноги, двоє поліцаїв тримали руки, шапкою заткнувши рота, шість били палками, завдавши йому 200 ударів [47, с. 19].

Голова читальні у Добромірці П. Олійник повідомляв, що 27 вересня 1930 р. відділ поліції у кількості 140 осіб на чолі з комендантом вступив у село, отримавши списки свідомих українців у місцевому постерунку (відділі поліції – примітка автора), розпочали їх катувати, змушували роздягатися, хто відмовлявся – били до втрати свідомості, у хатах нищили меблі, валили грубки, образи і портрети поетів, деяким громадянам на головах розбивали портрети [37, арк. 1–2]. Поліція сокирами розбила двері читальні у Добромірці, знищила гардероб аматорського гуртка, бібліотеку, вікна, продірявила бляху на даху багнетами, знищила ринви [38, арк. 1–2]. Упродовж вересня-жовтня 1930 р. почастишали випадки знищення читалень вибухівкою у Данилівцях і Манаєві Зборівського повіту, де було вбито господаря читальні В. Прошанецького, Воютячах Самбірського повіту, школи “Просвіти” ім. князя Льва у Львові [93, с. 1; 60, с. 3; 68, с. 1], Збоїськах Львівського повіту [87, с. 1; 27, с. 5], Фразі Рогатинського повіту [27, с. 2], Звенигороді Бібркського повіту [12, с. 5], Галичі [13, с. 4].

О. Костик, редактор “Діла”, зазначав, що зважаючи на цензурні перешкоди органів влади, українська преса мала змогу лише фіксувати інформацію, посилаючись на польські офіційні джерела, які досить тенденційно й однобоко подавали інформацію, обмежуючись виключно лише назвами місцевостей і прізвищами арештованих [67, с. 3]. Для захисту українців від незаконних дій влади, “Діло” рекомендувало населенню фіксувати належність поліцейських до відповідних воєводств, їхні номери (ч. 8 – Львівське, ч. 9 – Тернопільське, ч. 10 – Станіславівське), прізвища комісарів або комендантів військових відділів, у присутності свідків оцінити завдані збитки нерухомому майну або фізичному здоров’ю особи з майбутнім підтвердженням у суді [26, с. 2], оскільки основні положення польської конституція передбачали забезпечення усім громадянам прав на свободу совісті й слова, розвиток мови і національної культури тощо [10, с. 163–164].

Насправді ж влада забороняла надавати лікарську допомогу, фіксувати випадки катувань. Лікарів-українців і євреїв арештовували, коли вони намагалися допомогти побитим, польські медики з “патріотичних міркувань” відмовлялися приймати хворих [47, с. 20]. Через незаконні акції влади представники українських повітових установ Тернополя на чолі із С. Бараном відбували аудієнцію в тернопільського воєводи [69, с. 2], з ним зустрічався прелат Л. Куницький [44, с. 3]. До речі, він намагався виїхати у Збарзький повіт з метою надання допомоги українському населенню, однак і його влада заарештувала [3, с. 1]. З даного питання львівського воєводу відвідували голова УНДО Д. Левицький, пізніше митрополит А. Шептицький разом із єпископом-помічником І. Бучком [34, с. 2]. Голова “Просвіти” і колишній віце-маршал сенату М. Галуцинський також проводили консультації з директором політичного департаменту при міністерстві внутрішніх справ у Варшаві [35, с. 1].

Активну позицію у захисті й відстоюванні прав та інтересів українців зайняли політичні партії. Центральні комітети УНДО і соціал-демократичної партії, управа соціалістично-радикальної партії, прийняли спільне звернення, у якому зазначалося, що українське громадянство не повинно нести загальної відповідальності за проступки, заподіяні окремими

особами або таємними організаціями, що не підлягають громадському контролю. Політичні партії рішуче протестували проти відплати й спільної відповідальності українців за акції саботажу, масових пожеж, наголошуючи на тому, щоб громадяни не зневірювались, не полишали суспільно-політичної праці, об'єднуючись навколо національного проводу [35, с. 1].

Деякі шовіністичні польські засоби масової інформації зазначали, що варто "...явно і різко сказати українським молодцям, що за кожний спалений польський фільварок підуть з димом три руські парафії і три руські "Просвіти" [90, с. 1]. "Газета Варшавська" писала про необхідність ліквідації "Лугів", "Соколів" і потребу зайнятися "освітньою роботою" серед "Просвіти", "Рідної школи", кооперативів [70, с. 2]. Влада намагалася репресіями серед українців викликати зневагу й незадоволення діяльністю "Просвіти", "Сокола", "Лугу", "Рідної школи" тощо. Згідно з розпорядженням влади серед українського населення поширювалися так звані "декларації" і "заяви" щодо ліквідації читальень.

"Głos Polski" подавав інформацію щодо протесту проти акції УВО і УНДО, вимагаючи ліквідації "Просвіти", "Сокола", "Лугу", "Рідної школи" [98, s. 2] і навіть місцевих кооперативів як агентів саботажної акції УВО [98, s. 4]. За даними часопису, вимогу підтримали 25 сіл місцевої гміни, зокрема, у Слободі Струсівській – 750 осіб, Застіночу – 250, Золотій Слободі – 300 [98, s. 2]. У Підгайцях поліція провела ревізію у 18 будинках у тому числі в кооперативі і "Просвіті" у зв'язку з акцією саботажу [99, с. 5]. Згідно зі свідченнями чотирьох осіб із Лисої Підгаєцького повіту, 1 грудня 1930 р. улани зібрали місцевих жителів і розпорядилися ліквідувати усі товариства в селі [66, арк. 1]. Польські часописи повідомляли про те, що на Бережанщині громадяни самовільно сприяли ліквідації українських товариств. Зокрема, подавали інформацію щодо ліквідації читальні "Просвіти" у Нараєві. Насправді релігійна община "суботників" намагалася заволодіти проводом у читальні, її майном, тому до початку нових загальних зборів читальня залишалася без керівництва [8, с. 6].

"Слово польське" зазначало, що українське населення Шил і Лисичинець Тернопільського повіту ліквідувало місцеву читальню "Просвіти", осередок "Лугу", знищивши пам'ятники Т. Шевченку [44, с. 4]. У деяких громадах Тернопільщини, Бобреччини й Ходорівщини насправді було підписано зазначені "декларації" і "заяви" [24, с. 4]. Польське агентство телеграфічне (далі – ПАТ) повідомляло, що 24 вересня 1930 р. поліційна експедиція проводила акції у Бібрському, Рогатинському, Підгаєцькому і Бережанському повітах. За даними агентства, нібито українці Рогатинського повіту вимагали ліквідувати й знищити кооперативи і читальні "Просвіти", а делегації сіл Підгаєцького повіту з метою припинення каральних дій подали до відома повітового старости прохання самостійно контролювати громадський спокій у повіті [71, с. 4].

Такі факти насправді мали місце, оскільки після жакхливих ексекцій й нелюдських катувань кожного постраждалого змушували підписувати декларації щодо ліквідації у громаді будь-яких українських організацій, голосування за державний список делегатів до сейму, підтвердження, що їх "...ніхто не бив і взагалі нічого поганого з ними не робили" [47, с. 18]. Такі декларації підписали громади Соколівки, Кологури, Петничан, Підманастиря та інших місцевостей [47, с. 18].

Голова читальні Я. Каськів у Мозолівці Підгаєцького повіту повідомляв філію у Підгайцях про те, що у повіті найбільше постраждало їхнє село, оскільки дводенна пацифікація, нічні напади привели до того, що місцеве населення вимагало від голови читальні проведення загальних зборів з метою її ліквідації. Досить важко дати відповідь на питання, чи голосували на загальних зборах лише члени читальні, бо загальні збори проводилися без протоколу й списку, який було втрачено у ході пацифікації. Варто підкреслити, що в окремих випадках внаслідок жорстоких дій військ і поліції деякі громади справді вимагали ліквідації українських осередків. Наприклад, 13 жовтня 1930 р. у Пишківцях Бучацького повіту селяни підписали декларацію принизливого й ганебного змісту [47, с. 21–22].

Припинити незаконні дії влади намагалася й греко-католицька церква. Митрополит А. Шептицький намагався вплинути на ситуацію, захистити права українців від незаконних дій уряду. Він у міру своїх можливостей і впливу на посадовців в уряді проводив цілий ряд

зустрічей у Варшаві з впливовими польськими політиками і громадськими діячами. Під час його зустрічі з міністром внутрішніх справ Ф. Славой-Складковським обговорювалися питання, пов'язані з пацифікацією. За даними польської преси, позиція міністра ґрунтувалася на тому, що акція привела до того, що в українців повернулося довіря до влади, бо населення зацікавлене в тому, щоб справедливо покарати винних у масовому саботажі. Митрополит апелював до того, щоб припинити каральні репресії, однак міністр зауважував, що їх варто довести до завершення, у противному випадку – це могло б призвести до ускладнення ситуації [3, с. 4].

10 жовтня 1930 р. відбувалася конференція для закордонних журналістів у начальника національного відділу при міністерстві внутрішніх справ, який зауважував, що основною причиною протистояння влади і українців у Східній Галичині була проблема вживання терміна “український” або “руський”, бо значна частина населення називала себе “русинами”. На думку начальника національного відділу, пацифікаційна акція завершилася, поліцію відкликано, війська повернулися у місця постійного дислокування, оскільки вони проводили військові маневри й навчання [48, с. 4]. Офіційно репресивні заходи польського уряду тривали упродовж 14 вересня – до кінця листопада 1930 р. [25, с. 559].

Насправді ж каральні операції тривали, поліція продовжувала акцію, війська й надалі брали активну участь у пацифікації, а не проводили маневри й навчання, як стверджував начальник національного відділу. Після того, як він оголосив про завершення пацифікації, 6-й полк уланів із Станіслава, проїхавши майже усіма селами Рогатинського повіту, знищив кооперативи і читальні у Підгородньому, Комошках, Серниках Середніх, Загір'ю, Книгиничах, Журові, Підмихайлівцях, Григорові, Чагрі, Васючині [92, с. 5]. У Городенці поліція арештувала випускника учительської семінарії, редактора “Городенських вістей” Р. Сербенського, службовця місцевої “Просвіти”, звинувачуючи його у тому, що нібито він надсилав анонімки до органів влади з погрозами на їхню адресу [26, с. 4].

Поліційна експедиція провадила ревізії у Буську в адвокатів М. Процика і Ю. Ваня, студента В. Вороновського, міщанина А. Заліпського й у читальні “Просвіти” [79, с. 4]. Після проведення віча у Ямній Надвірнянського повіту влада арештувала службовця філії “Просвіти” із Делятина Ф. Козьолковського, зважаючи на його “антидержавну” промову [62, с. 4]. Відділ поліції у Миколаєві Львівського повіту проводив ревізію й обшук у читальні й кооперативі [59, с. 4], у Кам'янці Струмилової під час обшуку канцелярії й філії “Просвіти” конфісковано карту України й брошуру “Україна – наш рідний край” [43, с. 5]. З читальні у Монастириську поліція конфіскувала заржавілу шаблю, яку використовував аматорський гурток, список користувачів бібліотеки, із складу повітового союзу кооперативів – стінну карту Галичини, українські книжки, які можна було придбати у будь-якій книгарні [78, с. 4].

Отже, поразка українських національно-визвольних змагань привела до втрати державності, чим скористалася Польща при підтримці країн Заходу. Антиукраїнська спрямованість політики влади загострила й дестабілізувала внутрішню ситуацію у Західній Україні. Влада використовувала відмінності між українцями, які проживали у різних регіонах Польщі, нехтуючи їхніми інтересами, з метою роз'єднання й ізоляції народу.

Особливостями політико-правового становища українців виступали антиконституційні заборони щодо вживання терміна “українець”, “український”, назв місцевостей, використання рідної мови греко-католицьким духовенством при листуванні з державними структурами, примус щодо святкування римо-католицьких свят православними й греко-католиками, насильницьке окатоличення молоді. Греко-католицька церква виступала проти репресивних дій влади, однак духовенство також зазнавало фізичних знущань й цькувань.

Одними з форм політико-правового становища була ревіндикаційна й аграрна реформи, усунення з державної служби українців, реалізація програми колонізації, пацифікація. Національний і соціальний гніт українців посилювався жорсткою антиукраїнською політикою влади, яка набирала щораз нових проявів і форм, включаючи залучення підрозділів поліції й армійські частини. Державна антиукраїнська політика мала незаконний характер й спрямовувалася на максимальне обмеження й поступову ліквідацію національного

громадського, культурного-просвітнього й господарсько-кооперативного життя у Західній Україні.

Список використаних джерел

1. *Абба*. Східна Галичина // Нова Україна. – 1922. – Ч. 1–18. – С. 60. 2. *Альманах* Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станислава і Станиславщини. Том II. Наукове Товариство ім. Шевченка. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Видання Центрального Комітету Станиславщини, 1985. – 900 с.: іл. 3. *Арештування* бувш. посла о. прал. Куницького і б. посла д-ра Ладики в Тернополі // Діло. – 4 жовтня 1930. 4. *Арештування* і карні експедиції в Тернопільщині // Діло. – 24 вересня 1930. 5. *Баран З.* До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України / Баран З. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Випуск 33. – С. 147, 153. 6. *Баран С.* Важніші постанови закону про військову службу / Баран С. // Народний Ілюстрований Календар Товариства “Просвіта” на звичайний рік 1927. – Львів, 1926. – С. 198. 7. *Баран С.* Примус святкування латинських свят / Баран С. // Діло. – 30 серпня 1923. 8. *Бережанщина*. (Дещо про наші “Просвіти”) // Діло. – 27 грудня 1930. 9. *Бовуа Д.* Міф “східних окраїн” або як йому покласти край / Бовуа Д. ПРОСФΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича / Уклад Богдан Якимович за участю Марти Боянівської, Остапа Середи, Андрія Ясіновського. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Випуск 5. – Львів, 1998. – С. 126. 10. *Боронім* своїх прав! // Народний Ілюстрований календар “Просвіти” на звичайний рік 1938. – Львів, 1937. – С. 163–164. 11. *Васюта І. К.* Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.) / Васюта І. К. // Український історичний журнал. – 2001. – № 6 (441). – С. 35–64. 12. *Вибух* бомби в чит. “Просвіти” // Діло. – 18 жовтня 1930. 13. *Вибух* бомби у “Просвіти” в Галичі // Діло. – 12 жовтня 1930. 14. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософської секції НТШ / Витанович І. – Нью-Йорк: ТУК – Товариство Української Кооперації, 1964. – 624 с. 15. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософської секції НТШ / Витанович І. – Нью-Йорк: ТУК – Товариство Української Кооперації, 1964. – 624 с. 16. *Відгомін* конскрипційних переслідувань // Письмо з Просвіти. – 1922. – Ч. 13–14 (подвійне). – С. 112. 17. *Газетні* матеріали про положення на Україні, використані Шелухінім для своєї статті “Голод на Україні”. – Центральный державний архів вищих органів влади в Україні (далі – ЦДАВО). – Ф. 3695 с. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 15. 18. *Газетні* статті та інформації замітки про ставлення польських урядових кіл до українського населення Галичини перешкоди їх у статутівій діяльності читальне товариства та інших українських установ (вирізки). – Центральный державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 6805. – Арк. 1, 10–11, 12, 13, 14 зв, 16. 19. *Григорій Н.* Поляки на Україні. Польсько-українські відносини в історичній перспективі / Григорій Н. – Скрантон, 1936. – 94 с. 20. *Грицак Я. Й.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. / Грицак Я. Й. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.: іл. 21. *Два* документи // Діло. – 11 листопада 1930. 22. *Дещо* з господарського життя Польщі // Народний Ілюстрований Календар Товариства “Просвіти” на звичайний рік 1926. – Львів, 1925. – С. 244–245. 23. *Дзьобан О.* Архів Дідушицьких – джерело до господарської історії Галичини / Дзьобан О. // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20–21 вересня 1996 року. – Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, 1996. – С. 431. 24. *До* теперішніх подій у краю. “Декларації” і “заяви” по наших селах // Діло. – 22 жовтня 1930. 25. *Довідник* з історії України (А – Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с. 26. *За* правну самооборону. Польська конституція про охорону особи і майна горожан // Діло. – 5 жовтня 1930. 27. *Замах* на читальню “Просвіти” // Діло. – 11 жовтня 1930. 28. *Запрошення* Головної управи товариства керівникам західноукраїнських центральних товариств у Львові на засідання ініціативного комітету для розстановки кадрів по цих ділянках народного життя (чернетка). – ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 249. – Арк. 1. 29. *Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.+8 кол. мап. 30. *Заяви* керівників читальне на проведення вечорів самодіяльності і програми вечорів. – ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 2, 31. 31. *Звернення*, газетні статті та інші документи про заходи західноукраїнських товариств і організацій проти ополчення місцевого населення. – Там само. – Спр. 201. – Арк. 1–2. 32. *Здирання* українських вивісок у Львові // Письмо з Просвіти. – 1922. – Ч. 9. – С. 99. 33. *Зі* судової зали. Присуди священників у Радехівщині // Діло. – 21 травня 1939. 34. *Інтервенції* в справі теперішніх подій у львівського воєводи // Діло. – 1 жовтня 1930. 35. *Інтервенція* Голови “Просвіти” у Дир. Стаміровського // Діло. – 5 жовтня 1930. 36. *Інформації* В. Городиського про стан читальне Просвіти в Ярославському повіті та утиски й репресії з-боку органів білопольської окупаційної режиму. – ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 836. – Арк. 3, 4 зв. 37. *Інформація* управи в селі: Добромірка про зруйнування приміщень і майна першої під час пацифікації та інші репресії з боку окупаційних органів. – Там само. – Спр. 2237. – Арк. 1–2. 38. *Інформація* управи в селі: Добромірка про зруйнування приміщень і майна першої під час пацифікації та інші репресії з боку окупаційних органів. – Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 1–2. 39. *Інформація* управи читальні в селі: Мозолівка про припинення її діяльності в зв’язку з репресіями окупаційних органів під час пацифікації. – ЦДІАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 3847. – Арк. 1. 40. *Історія* України / За ред. Г. Д. Темка, Л. С. Тупчієнка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 480 с. 41. *Історія* України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 488 с. 42. *Історія* України / За ред. Л. С. Тупчієнка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 480 с. 43. *Камінещина* // Діло. – 21 жовтня 1930. 44. *Карні* експедиції, ревізії й арештування в Тернопільщині // Діло. – 3 жовтня 1930. 45. *Качараба С. П.* Еміграція з Західної України 1919–1939 / Качараба С. П. – Львів, 2003. – 416 с. 46. *Книш З.* Смерть Станіслава Собінського на тлі шкільного народодвиження в Західній Україні / Книш З. – Торонто: Срібна сурма, 1982. – 683 с. 47. *Козоріс М.* Панський терор на Західній Україні / Козоріс М. – К.: Видання ВУАН, 1932. – 75 с. 48. *Конференція* для закорд. кореспондентів у начальника нац. відділу // Діло. – 12 жовтня 1930. 49. *Кордуба М.* Українські землі під польською владою / Кордуба М. // Письмо з Просвіти. – 1922. – Ч. 3–4 (подвійне). – С. 29. 50. *Красівський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / Красівський О. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с. 51. *Кривава* книга / Упорядник, автор передм. Я. Радевич-Винницький. – Передрук вид. 1919, 1921 р. – Дрогобич: “Відродження”, 1994. – 274 с. 52. *Кривава* книга. Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918–1919 року. Частина I. Видання Уряду Західно-Української Народної Республіки, 1919. – 99 с. 53. *Кс.* Мйодонський проти Маслосоюзу // Діло. – 9 червня 1939. 54. *Кульчицький С. В.* Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / Кульчицький С. В. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с. 55. *Лист* Кураторії Львівського шкільного округу з протестом про заборону вживання слів: “Україна”, “український” та ін. в приватних українських гімназіях. – ЦДІАУ у Львові. –

Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 81. – Арк. 6. 56. *Львівська* кураторія “само визначає”. Інтерпеляція послів Українського Клубу до міністра віросповідань і публичної освіти в справі заборони Кураторії львівського шкільництва округу уживати в українських середніх школах в публичних документах слова “український” // Діло. – 20 червня 1923. 57. *“Малопольська”* // Діло. – 6 травня 1924. 58. *М. С. “Русь”, “Україна”, “руський”, “український”* // Новий час. – 1937. – Ч. 31 (2144). – С. 2. 59. *Миколаїв*, пов. Львів // Діло. – 17 жовтня 1930. 60. *Міна* під читальнею “Просвіти” // Діло. – 12 вересня 1930. 61. *На* Восточных Окраинах // Варшавській голос. – 5 іюля 1921. 62. *Надвірнянщина* // Діло. – 7 листопада 1930. 63. *Новітня* історія України (1900–2000) / В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 663 с. 64. *Новітня* історія України (1900–2000) / А. Г. Слосаренко, В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 650 с. 65. *Озаркевич І.* Як ми господарили нафтовими теренами? / Озаркевич І. // Календар Просвіта на Божий 1969 рік. – Торонто: Українське Видавництво “Добра книжка”, 1968. – 186 випуск. – С. 66. 66. *Отис* втрат і збитків, заподіяних окупаційними органами під час “паціфікації” читальні в селі: Лиса. – ЦДАУ у Львові. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 3366. – Арк. 1. 67. *Паціфікація* // Діло. – 3 жовтня 1930. 68. *Паціфікація* і реванші. Львів, 22. вересня 1930 // Діло. – 24 вересня 1930. 69. *Паціфікація*. Дальші ревізії, арештування і карні експедиції в Тернопільщині // Діло. – 30 вересня 1930. 70. *Перед* розв'язанням Пласту? // Діло. – 7 вересня 1930. 71. *Поліційна* експедиція // Діло. – 26 вересня 1930. 72. *Поліція* забороняє співати український національний гімн // Діло. – 4 вересня 1923. 73. *Положення* на кресах // Волинское слово. – 12 февраля 1924. 74. *Польська* колонізація Східної Галичини. – Відень: “Видання Українського Прапору”, 1921. – 22 с. 75. *Програма* Польської окраинної політики // Волинское слово. – 26 января 1924. 76. *Протокол* та заява жителів сіл Жукова і Струсова про їхне бажання посилати дітей в українську школу та про колонізаційну акцію шкільної ради. – ЦДАУ у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 304. – Арк. 1–2. 77. *Рабій Ю.-С.* Княжий город Самбір / Рабій Ю.-С. – Львів-Самбір-Ютика, 1999. – 422 с. 78. *Ревізії* й арештування. Монастирська // Діло. – 16 грудня 1930. 79. *Ревізії* й арештування. Ревізії у Бузеччині // Діло. – 7 листопада 1930. 80. *Ревізія* метрик // Письмо з Просвіти. – 1922. – Ч. 7–8 (подвійне). – С. 63. 81. *Сливка Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Сливка Ю. – К.: Наукова думка, 1986. – 248 с. 82. *Статті* з журналів, газет по питанню української державності різних авторів. – ЦДАВО. – Ф. 3695 с. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 95. 83. *Тортури* в Раві Руській // Слово. – 1922. – № 9. – С. 2. 84. *Українсько-польські* відносини в Галичині у ХХ ст. / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Видавництво “Плаїт”, 1997. – 452 с. 85. *Феліньскі М.* Українці у відродженій Польщі / Феліньскі М. – Львів, 1931. – 120 с. 86. *Хом'як М.* Як розв'язав справу національних меншин уряд Західньо-Української Народної Республіки (ЗУНР), а як уряд Польщі? / Хом'як М. // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертипороха президента Головної Ради НТШ і Голови Канадського НТШ з нагоди 70-річчя його життя. – Торонто, 1972. – С. 191–192. 87. *Хтось* кинув бомбу під чит. “Просвіти” в Збоїсках // Народна справа. – 1930. – Ч. 41 (106). – С. 1. 88. *Цезаронанізм* в мініятурі // Нива. – 1921. – Ч. 11. – С. 347. 89. *Циркуляр* Львівського товариства “Просвіта” про проведення грошових зборів для потреб товариства, святкувань та з інших питань. – ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 4, 26, 30, 31–32, 33, 34–35 зв. 37, 38, 39, 55. 90. *Що* вони пишуть // Народна справа. – 1930. – Ч. 37 (102). – С. 1. 91. *Що* діється в нашому краю // Діло. – 19 жовтня 1930. 92. *Що* діється в нашому краю. Рогатинщина // Діло. – 21 жовтня 1930. 93. *Що* то діється? // Народна справа. – 1930. – Ч. 39 (104). – С. 1. 94. *Юрчинський О.* Права української мови в практиці. Чи греко-кат. парохіяльні уряди мають право вживати української мови в переписці з урядовими державними установами? / Юрчинський О. // Діло. – 28 січня 1930. 95. *Як* має виглядати на Волині шляхта загорода // Діло. – 10 травня 1939. 96. *Ярославина* і Засяння 1031–1947. Історично-мемуарний збірник. Наукове Товариство ім. Шевченка. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Регіональне Об'єднання “Ярославщина і Засяння” (ЯРОКЗА), 1986. – 707 с. 97. *Ярославина* і Засяння. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Регіональне Об'єднання “Ярославщина і Засяння” (ЯРОКЗА), 1986. – 107 с. 98. *Głos Polski.* – 12 października 1930. 99. *Głos Polski.* – 26 sierpnia 1930. 100. *Referat* o sytuacji na Zachodniej Ukrainie. – AAN. – Prezydium Rady Ministrów. Rektyfikat. – Sygn. 25. – T. 32. – 118 s. 101. *Torzecki Rychard.* Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945) / Torzecki Rychard. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. – 376 s.

Иван Зуляк

УКРАЙНЦЫ ВО ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

В статье исследовано положение украинцев во Второй Речи Посполитой. Охарактеризована государственная политика Польши в отношении украинцев, носившая незаконный характер и направлялась на максимальное ограничение и постепенную ликвидацию национально-общественной, культурно-просветительской и хозяйственно-кооперативной жизни в Западной Украине в междувоенный период.

Ключевые слова: украинцы, Вторая Речь Посполитая, междувоенный период, ассимиляция, преследования.

Ivan Zulyak

THE UKRAINIANS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

The article examines the situation in the Ukrainian Second Polish Republic. Characteristic of government policy in Poland in relation to Ukrainian, who was also the illegality of skerovuvalasya the maximum limitation and gradual elimination of national social, cultural and educational and economic-cooperative life in Western Ukraine in the interwar period.

Key words: Ukrainian, the Second Commonwealth, the interwar period, assimilation, persecution.